

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

De hemelen vertellen Gods heerlijkheid

„De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspannel verkondigt het werk zijner handen; de dag doet sprake toestromen aan de dag, en de nacht predikt kennis aan de nacht. Het is geen sprake en het zijn geen woorden, hun stem wordt niet vernomen: toch gaat hun prediking uit over de ganse aarde en hun taal tot aan het einde der wereld. Hij heeft daarin een tent opgeslagen voor de zon, die is als een bruidegom die uit zijn bruidsvertrek treedt, jubelend als een held om het pad te lopen. Van het ene einde des hemels is haar opgang en haar omloop tot het andere einde; niets blijft verborgen voor haar gloed.

Psalm 19 : 1—7

Volgens onze Geloofsbelijdenis kennen wij God door twee middelen. Kort gezegd: door de natuur en door de schriftuur. Zijn heerlijkheid openbaart God door de schepping. Nog klaarder geeft Hij zich te kennen door zijn heilig en goddelijk Woord. Dat is wel geheel in overeenstemming met Psalm 19. Waarvan de eerste 7 verzen de heerlijkheid Gods roemen, zoals die uitkomt in het werk van zijn handen.

Ik ben niet bang, dat wij aan die heerlijkheid van God, zoals die ons tegenstraalt uit Gods schone schepping, teveel aandacht geven. Ik vrees wel, dat wij het te weinig doen. Het spreekt vanzelf, dat wij de „Natuur” niet moeten vergoddelijken. Zoals de heidenen hebben gedaan. Die hebben de zonnegod aanbeden als de bron van alle leven. En zij hebben de maangodin geëerd als de oorsprong van alle vruchtbaarheid. Ook hebben zij van planeten en sterren goden en godinnen gemaakt, die het lot der mensheid bepaalden.

Misschien is het wel uit reactie hiertegen, dat vele christenen van de openbaring Gods in de schepping maar niet te veel wilden zeggen. Men vond dat alles maar zin- en zienlijk. Bovendien was heel die schepping maar tijdelijk en vergankelijk. Tegenover het „natuurlijke” stelde men het „geestelijke”, dat veel belangrijker was. Wat God openbaarde omtrent de zaligheid der „ziel” was van oneindig meer waarde, dan wat Hij toonde van zijn macht in de schepping. Daarom las men maar niet te veel in het schone boek der schepping. Maar verdiepte zich veel meer in het Boek, dat aan de „ziel” de weg der zaligheid wees.

Nu, van de heerlijke openbaring van Gods genade in Gods Woord zegt Psalm 19 heerlijke dingen. Daarover misschien de volgende week meer. Maar wij moeten niet scheiden wat God heeft samengevoegd. En we moeten maar niet bang zijn om met David te roemen in Gods eer en heerlijkheid, die in Gods werken alom zich openbaren.

David's oog is geboeid door de ontzagwekkende majesteit van de hemelen. Waarbij we mogen denken aan de wolkenhemel, daarboven de sterrenhemel en daar weer boven de hemel der hemelen. Met al de hemellichamen, die hun baan langs het firmament eeuw in eeuw uit beschrijven. Zij vertellen Gods eer en het uitspannel verkondigt het werk zijner handen.

De werken loven de meester. Dat geldt reeds van menselijke werken. Maar de schepping looft de Schepper. De hemelen vertellen Gods heerlijkheid. Dat woord heerlijkheid zal wel iets te maken hebben met het woord „heer”, dunkt mij. Het doet ons denken aan de luister, pracht en praal, die „heren” of gebieders ten toon spreiden, bijv. bij een staatsiezoek. Het Hebreeuwse woord, dat

hier staat, betekent eigenlijk: zwaarte, gewicht en gewichtigheid. Het wordt ook gebezigd voor Salomo „in al zijn heerlijkheid”.

De hemelen vertellen Gods heerlijkheid. Ze prediken de majesteit van de Vader van de Here Jezus Christus. De wereld ziet dat niet, omdat zij niet gelooft. Zij ziet wel de heerlijkheid van de „Natuur” en zij spreekt en dicht daar heerlijke dingen van. Maar zij looft God niet en beeft niet voor zijn Majesteit. Doen wij het wel? Zien wij Gods grootheid? En spreken wij daar wel eens van? De Psalmen zijn daar vol van. Ik noem er nu maar één van de velen: Psalm 8. Daar lezen we: „O HERE, onze Here, hoe heerlijk is uw naam op de ganse aarde, Gij, die uw majesteit toont aan de hemel... Aanschouw ik uw hemel, het werk uwer vingers, de maan en de sterren, die Gij bereid hebt: wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt, en het menskind, dat Gij naar hem omziet”. Zijn wij er ook zo vol van?

Ik denk wel eens, dat wij meer onder de indruk zijn van de „heerlijkheid” van de mensen, dan van de majesteit Gods. Als er een kunstmaan wordt gelanceerd en die komt gelukkig in haar baan, dan staan we verbaasd over wat de mensen vermogen. Dat mag tot op zekere hoogte ook wel. God heeft de mens met menselijke heerlijkheid en luister gekroond, zoals Psalm 8 zegt. Maar wat heeft dat te betekenen in vergelijking met „de eeuwige kracht en Goddelijkheid”, die in de schepping wordt geopenbaard? Wij duizelen als we horen van de snelheden van raketten en van de krachten die er nodig zijn om ze af te vuren. En we vinden het wonderbaarlijk als zo'n satelliet een jaar om de aarde zich wentelt. Maar staan we wel eens verbaasd over de wonderbouw van het heelal? Daar zijn de afstanden zo groot, dat sterrekundigen rekenen met lichtjaren! En een lichtjaar is de afstand, die het licht aflegt in een jaar. Reken maar eens uit hoeveel dat is: per seconde „doet” het licht 300.000 KM. De zon heeft 8 min. nodig, als ik het wel heb, om haar licht naar de aarde te zenden. Er zijn sterren, die tientallen jaren daarvoor nodig hebben. En het aantal sterren zal wel in de milliarden lopen. Het is eigenlijk onbegrijpelijk, dat niet alle natuuronderzoekers Godlovers worden. Ze zijn niet te verontschuldigen.

Maar ook wij zijn niet te verontschuldigen als wij Gods grootheid niet opmerken in zijn werken. En als wij Hem niet loven. Want het is zoals David zegt: „De dag doet sprake toestromen aan de dag, en de nacht predikt kennis aan de nacht”. Dat zal wel betekenen: Elke dag heeft wat nieuws te vertellen aan de andere dag. En elke nacht aan de volgende nacht. We raken er nooit op uitgekeken en worden er nooit op uitgeleerd. Wij zingen psalm 19 vaak op een mooie zondagmorgen. Maar ook donkere dagen vertellen Gods majesteit. Niet alleen een stralende hemel spreekt ons toe. Maar ook wolken en donkerheid spreken hun taal.

„t Schepsel beeft en staat verwonderd, als de God der ere dondert.”

Zon en maan hebben geen menselijke stem, die ons toespreekt. En de sterren spreken ons niet in menselijke spraak toe. De Naam van God ruist niet in de letterlijke zin van het woord langs de wolken. Er gaat van de hemelen geen hoorbare prediking uit. Dat bedoelt David met vs 4: „Het is geen sprake en het zijn geen woorden, hun stem wordt niet vernomen”. Maar in vs 5 vervolgt hij: „Toch gaat hun prediking uit over de ganse aarde en hun

UIT DE INHOUD:

De hemelen vertellen Gods heerlijkheid	H. J. J.
„Organisatie”	C. V.
Serieus genomen?	H. J. J.
Christelijk „verzet” in Hitler-Duitsland (IV)	G. V.
Boekbespreking	J. B.
Om het bijbelse grondmotief	W. N.
Bijbel en grondmotief	J. S.
Persschouw	C. V.
Van hier en ginds	
Wie helpt mee?	
Kerknieuws	

taal tot aan het einde der wereld”. Er is geen volk ter wereld, dat niet iets van deze hemelspraak verstaat. En de gelovigen van Oost en West, van Noord en Zuid, verstaan door het geloof „dat de wereld door het woord Gods is voorbereid, alzo dat de dingen die men ziet, niet geworden zijn uit dingen die gezien worden”.

In het bijzonder heeft de zon een machtige indruk op David gemaakt. Als die 's morgens boven de horizon verschijnt en haar omloop begint van het Oosten naar het Westen, dan is het alsof een bruidegom uit zijn slaapkamer opstaat of als een jonge held zijn loopbaan begint. Zij durven en kunnen het leven wel aan en staan in volle levensbloei. In deze vergelijkingen wil David dunkt mij uitdrukken, dat de zon altijd maar weer van dag tot dag en van maand tot maand en van jaar tot jaar, haar onuitputtelijke rijkdom van licht en warmte uitstort over de aarde. Haar kracht verzwakt niet en haar licht vermindert niet en haar gloed neemt niet af. En er is geen plekje op de aarde waar haar licht en gloed geen invloed uitoefent: „Van het ene einde des hemels is haar opgang en haar omloop tot het andere einde; niets is verborgen voor haar gloed”.

Wat zien we vaak weinig van de heerlijkheid van Gods werken en wat roemen we weinig de grootheid van onze God. Voor enige tijd zag ik een aantal prachtige kleurenfoto's op een witte muur geprojecteerd: Een stralende zonsopgang, een verrukkelijke zonsopgang, wonderlijke wolkengevaarten doorzeefd van licht, prachtig blauwe meren en zeeën en wat er verder maar voor schoons in Gods schepping te zien is. De opnamen waren gemaakt in een vreemd land. En ik dacht: Wat is het daar mooi. Maar de volgende dagen merkte ik dezelfde schoonheden en heerlijkheden op in eigen omgeving. Wat is Gods schepping mooi en wat is Gods heerlijkheid groot, die dat alles heeft geformeerd.

De meesten van ons zullen wel met vakantie zijn geweest. Hebben we iets van Gods heerlijkheid in de schepping aanschouwd en hebben we Hem geloofd? Vele mensen hebben daarvoor geen belangstelling. Er zijn stadsmensen, die voor een dag of wat „naar buiten” gaan. Men zou zeggen: nu gaan ze iets zien van Gods schone schepping. Maar wat doen ze vaak? Bij honderden samenrokken in vakantie-oorden. Daar laten ze de radio's schallen en daar organiseren ze feesten met veel zotternij en spottennij. Ze blijven liefst bij de grote wegen met benzinelucht en snelverkeer. En ze verslapen vaak de mooiste tijd van de dag. Wat een voorrecht als we Gods grootheid mogen bewonderen in zijn werken. En als we zeggen met Psalm 104 : 24: „Hoe groot zijn uw werken, o HERE! Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt; het aardrijk is vol van uw goederen”.

En laat ons het ook maar eens zeggen in het gewone leven: Wat is God toch groot.

H. J. Jager.

„ORGANISATIE”

Dezer dagen las ik een paar uitspraken die, naar ik geloof, de moeite van het overdenken ten volle waard zijn.

De eerste is van Ds Visee. Hij schreef: „Al wat hervormd is is administratief, organisatorisch, bestuurlijk één. Maar enigheid des geloofs is er ver te zoeken. Onder ambtsdragers en niet-ambtsdragers. Daar is de hele vrijzinnige vleugel (met al de variaties binnen de vrijzinnigheid), de midden-orthodoxie, de gereformeerden (onderling ook lang niet één: men vindt binnen de gereformeerden in de Hervormde Kerk ongeveer al de variaties, die er onder de gereformeerden buiten de Hervormde Kerk ook zijn). Het is duidelijk: deze organisatie-eenheid heeft niets van doen met de eenheid waarom Jezus bad... En omgekeerd: er is heel wat waarachtige eenheid des Geestes, waar de eenheid van organisatie ontbreekt”.

De andere uitspraak is van Ds Doornbos. Ze luidt zo: „De beroeringen van de jaren '36-'43 gingen buiten de kerken om, alleen het einde er van was dat vele kerken uiteen geslagen werden. De beroeringen toen zijn er gekomen door het onverstandig drijven van hoogleraren met hun aanhang. Die aanhang was niet groot. Het waren er maar weinigen, die door dik en dun megingen met de hoogleraren van de éne kant of met de hoogleraren van de andere kant. Het is niet waar wat er nog al eens gezegd wordt, dat er in de kerken zulke grote beroering was dat de synoden wel ingrijpen moesten om de orde te herstellen door te zeggen wat naar de schriften de ware leer was en door radraaiers te schorsen en af te zetten. Laat ieder die nu boven de veertig jaar is zijn geheugen eens oprispen en eens nagaan hoe de toestand twintig jaar geleden was, en dan zal de een na de ander moeten zeggen: „In onze gemeente waren er geen leergeschillen, en indien er moeilijkheden waren, waren het moeilijkheden van een heel andere aard en van een heel andere oorsprong”. In vele kerken was rust en ging het kerkelijke leven met een rustige gang.

Maar hoe was het dan mogelijk dat zo'n paar mensen zoveel kerken hebben kunnen splijten? Dat hebben ze kunnen doen met behulp van de organisatie waarmee de kerken zich hebben laten organiseren; een organisatie die met het leven van de kerken in kerkverband naar de Dordtse kerkenordering al heel weinig heeft te maken en waarvan de Schrift met geen woord spreekt. Van die organisatie is misbruik gemaakt. Die paar hoogleraren met die paar mensen, die door dik en dun met hen megingen, hebben zich meester gemaakt van de organisatie, en vonden vooral in de generale synode een machtig instrument. De stukken van de generale synode op de kerkeraden brachten daar tweedracht waar men tot dusver eendrachtig samenwerkte tot opbouw van de gemeente. De stukken van de generale synode voorgelezen in de kerken brachten beroering.

De kerken zijn niet onschuldig. Zij hadden hun ogen open moeten hebben voor die groeiende organisaties en ze nooit mogen dulden. Ze hebben zich niet eens willen laten waarschuwen maar zagen met wantrouwen de man aan die hen al eens waarschuwde. En toen kwam het onheil”.

Tot zover Ds Doornbos.

Het belangrijke van deze woorden is, dat ze elk op een concreet punt en dus op concrete wijze laten zien het gevaar, dat alle organisatie bedreigt en dat ons in alle organisatie bedreigt. Namelijk dat ze ontaardt, boven haar eigenlijke, typische functie uitgrijpt, of zelfs daar tegenin gaat en daar onherroepelijk een verwoestende, ontbindende macht wordt.

We willen naar aanleiding van deze opmerkingen een paar dingen zeggen over de „organisatie”.

***

In het leven der mensen treedt allerlei organisatie op.

Het is er vol van. Het kan er ook niet zonder.

Er is de organisatie van de kerk. Ieder plaatselijke kerk is georganiseerd. Ze heeft een organisatie. Ze is ook in een bepaald opzicht een organisatie. Er zijn ambtsdragers. Er is een kerkeraad, een „bestuur”. Er is een

„orde”. Er zijn commissies. Er is zo een geregeld, bestuurd samenwerken van allen, opdat de kerk zal zijn en doen wat ze moet zijn en doen.

Er is een organisatie van het gezin. Man en vrouw, vader en moeder, en — als ze groter zijn — ook de kinderen, werken naar een goede orde in het gezin samen opdat het gezin tot volle ontplooiing komt. Het is een best ding als een gezin „goed georganiseerd” is, als er een „geleide” samenwerking is van allen om de zaken van het gezin zo goed en effectief mogelijk te verrichten.

Er is ook een organisatie van het bedrijf. Wat is, vooral nu, een bedrijf dat niet goed georganiseerd is? Waar de verschillende functies niet deskundig worden verricht en harmonisch in elkaar grijpen, zodat, met de minst mogelijke moeite, het beste resultaat, het snelst wordt bereikt?

Er is een organisatie van de staat. Ja, de staat is óók en vooral een organisatie! De staat heeft zelfs een bijzonder duidelijke organisatie. Er zijn gemeenteraden, provinciale staten, er is de landsregering. Voorts is er leger, politie, rechterlijke macht. Er zijn „diensten” voor waterstaat, belasting, onderwijs enz. De staatsorganisatie is een geweldig omvangrijke en veelomvattende.

Inderdaad, het leven is vol organisaties en organisatie.

Er zijn vaste organisaties. Organisaties waarvan de structuur, de leiding, de activiteit nauwkeurig zijn omschreven. Er zijn ook „losse” organisaties: het tijdelijke en met het oog op het tot stand brengen van een bepaalde taak aangegane samenwerken. Er zijn organisaties die de Here uitdrukkelijk wil en waarvan Hij zelf de grondstructuur heeft vastgesteld. Zo is het b.v. met de organisatie van kerk, gezin, staat. Er zijn ook organisaties, welke dat normatieve karakter missen, organisaties die „in vrijheid” door de mensen in het leven worden geroepen. En die dus ook weer naar eigen believen kunnen worden weggedaan. Men denke maar eens aan de veel en veel te talrijke clubs, verenigingen, bonden waarmee de moderne mensheid zich heeft gezegend.

Inderdaad, het leven is vol organisaties.

***

Het typische, om het wat zwaarwichtig te zeggen: de **grondwet**, van iedere organisatie is nu dit, dat ze geheel en al afgestemd, gericht moet zijn op en dienstbaar moet wezen aan datgene met het oog waarop ze in het leven werd geroepen.

Een organisatie om een sport te beoefenen, zeg een gymnastiekvereniging, moet geheel en al dienstbaar gemaakt worden aan de goede gymnastiekbeoefening van haar leden. Alléén met het oog daarop moet de vereniging of bond in het leven worden geroepen. Alleen met het oog daarop mag en moet zo'n organisatie blijven bestaan. Als dat niet meer zo is deugt het niet.

Als een organisatie een instrument wordt van een stelletje mensen, die, op wat voor wijze dan ook, zichzelf daarmee zoeken, dan is de hele zaak bedorven. Maar het is ook helemaal mis als een bond, of welke organisatie ook, een ding wordt, dat op en voor zichzelf bestaat. Dan is ze eveneens ontaardt. **Alles** wat op en voor zichzelf bestaat is bedorven en gaat onder! In een vereniging waarmee het zo gesteld is gaat het immers feitelijk niet meer om de sport, de gymnastiek, maar om de glorie van „de vereniging”, „de club”. Dat wil zeggen: de glorie **van zichzelf**.

Zal een organisatie gezond zijn dan moet het zó toegaan: Er is een aantal mensen, die wat willen doen, wat willen bereiken. B.v. met het oog op ontspanning. Of omdat men beseft, dat iets een **roeping**, een **opdracht** is. Maar men kan het begeerde niet alléén volbrengen. Of ook: wat men nastreeft is naar zijn aard iets dat velen tegelijk aangaat en door velen gezamenlijk moet worden verricht. Welnu, dan zoekt men contact met anderen, die hetzelfde begeren of wie de zaak waar men door gegrepen werd ook aangaat. Zoiets kan zijn, zoals we reeds zagen, het beoefenen van een sport of een liefhebberij. Maar vooral ook het najagen van „ideële” dingen als het geven van onderwijs aan de kinderen; het vervullen

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Ds. D. van Dijk, Groningen
Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Utrecht
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Secretariaat Geref. Persvereniging „Opbouw”:

H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht

Penningmeester van de Geref. Persvereniging:

Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2,
Geldrop, post Eindhoven

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

van zijn roeping als burger van de staat of als medewerker in het bedrijfsleven; het beoefenen van wetenschap of kunst; het geven van voorlichting e.d.

Het verlangen om iets van het genoemde te doen wordt dan ten slotte zo sterk, dat men, op wat voor manier ook, medestanders zoekt om samen de hand aan de ploeg te slaan.

Maar hier komt nóg wat bij. Moet er althans bijkomen. Namelijk het heldere weten van **wat men wil doen**.

Als het goed is moet het klare besef: **dit of dat moet er gedaan worden, die roeping moet tot iedere prijs worden vervuld, het motief zijn voor het in het leven roepen van een organisatie**. Men roept niet een organisatie in het leven om daarna te zien of ze misschien ook wat kan doen en wat er zoal door haar kan gedaan worden! Neen, het is omgekeerd: éérst moet een nood worden gepeild, welke om leniging schreeuwt; éérst moet een duidelijke taak, een concrete roeping, worden gezien die vervuld moet worden. Het besef hebben daarvan, de zorg, de pijn dat het niet geschiedt, moet ten slotte een vuur worden in het binnenste. Het moet krachtig leven: als wij dit of dat niet doen, zijn we schuldig, doen we een groot kwaad.

Zie, als het zover is, is het verantwoord een organisatie, een vereniging, een bond op te richten. Het kan dan zelfs noodzakelijk zijn. Maar zo'n organisatie, juist omdat ze zo'n organisatie is, is volstrekt secundair. Ze is immers alleen maar **orgaan, instrument, middel**. In zo'n organisatie, juist omdat ze zo'n organisatie is, wordt over de organisatie zelf niet veel gesproken, laat staan gevochten. Want, nog eens, het gaat daarin niet om haar. Het gaat alleen, ook dóór en mét haar, om het **werk**. Als 't beter is voor het werk wordt ze ook zonder enig bezwaar gewijzigd. Want nog eens: het gaat vóór alles, ja, in feite alléén om **het verrichten van de grote taak, het bereiken van het grote doel met het oog waarop men een of andere organisatie in het leven riep**.

***

Men kan in de geschiedenis overal illustraties vinden van het gezegde.

Men denke maar eens aan het politieke leven.

In het midden van de vorige eeuw was in ons land de liberale richting oppermachtig. De liberale ideeën hadden de leidende geesten geheel in hun macht. Tot deze richting behoorden mannen met grote bekwaamheid en energie. Het staatsleven en ook het gehele culturele leven werd zo door het liberalisme beheerst. Thorbecke heeft op het leven van de staat en de wetgeving een enorme invloed uitgeoefend. De openbare school werd door de activiteit van de liberale schoolmeesters tot een macht waardoor ons volk werd liberaliseerd, dat wil zeggen: ontkerkend. Maar pas toen de liberale richting op het

hoogtepunt van haar bloei was, ja dat misschien reeds had gepasseerd, kwam er zo iets als een organisatie van de liberale „richting” in een liberale „partij”.

Men ziet hieruit tweeërlei. Vooreerst dat voor de feitelijke invloed, ja, voor de triump van beginselen en organisatie niet per se noodzakelijk is. Maar tegelijk dat er eerst een beginsel, een complex van idealen, en niet alleen dat, maar ook **zeer concrete politieke doelstellingen** waren en dat pas **daarna**, en met het oog op de verdere doorwerking daarvan, de organisatie in het leven werd geroepen. Een organisatie, welke in eerste aanleg geheel en al dienstbaar was aan het propagereen, en verder in praktijk brengen van het politieke ideaal.

En in dit opzicht is het b.v. met de anti-revolutionaire partij niet anders gegaan.

Eerst was er het antirevolutionaire beginsel, als belichaamd in Groen van Prinsterer. En de prediking, de uitwerking, de propaganda daarvan, eveneens door Groen, hierbij geholpen door zijn vrienden. Ten tijde van Groen was er nooit zo iets als een georganiseerde antirevolutionaire partij. Hoogstens was er hier en daar voor korte tijd een, meestal kwijnende, plaatselijke kiesvereniging. Groen van Prinsterer was reeds een paar jaar overleden en Kuyper had zijn eerste kamerlidmaatschapsperiode al achter de rug vóór de anti-revolutionaire partij werd geboren. De opkomst en de aanvankelijke bloei van de antirevolutionaire richting was voluit een feit, vóór de antirevolutionaire partij ontstond. Dat was geschied zonder een partij, eenvoudig door de kracht van het beginsel. Pas later, toen dus de antirevolutionaire richting volop een marche was, kwam er een organisatie. En deze was zeer eenvoudig en deed niet veel. Het Centraal Comité vergaderde soms maar één keer in de vier jaar! De organisatie was volledig instrument, hulpmiddel. Het ging alléén om het **beginsel**, speciaal om het **politieke beginsel**. Daardoor waren allen gegrepen. Dat bond samen. Dat verenigde allen in één geest en één streven. Wat had men nog meer nodig?

Met de christelijke scholen was het niet anders gesteld. Ze werden uit de nood geboren. Omdat de kinderen op de volksschool niet alleen niets van de bijbel hoorden maar zelfs veelal opgevoed werden in een anti-christelijke geest. Om de organisatie van schoolverenigingen enz. maakten onze vaders zich niet druk. Als er maar een school met de bijbel kwam! Pas jaren nadat de eerste christelijke scholen waren opgericht kwam er een landelijke organisatie daarvan.

Men heeft er in de vorige eeuw nooit aan gedacht zo maar eens een schoolvereniging op te richten. Neen, scholen werden geboren uit de nood der zielen. Als vrucht van lijden,

bidden, worstelen, offeren. En evenmin richtte men toen verenigingen op om óók aan de politiek te doen! Neen het eigenlijke, het beslissende was er eerst. Het beginsel, de klare politieke profetie, de heldere visie op wat naar het woord Gods in de toenmalige staatkundige situatie positief moest worden gedaan. En toen en zo werd een organisatie in het leven geroepen. Had men zo maar een christelijke politieke partij in het leven geroepen — bijvoorbeeld om „ook mee te doen” — dan zou ze of door gemis aan wezenlijke principiële politieke overeenstemming of door organisatorisch gekibbel of door beide te gronde zijn gegaan.

In de geschiedenis zien we evenwel ook nog wat anders. Het trieste verschijnsel namelijk, dat als het beginsel en de idealen de in een partij of bond georganiseerden niet meer grijpen, die organisatie toch blijft bestaan! Onmerkbaar evenwel verandert dan het karakter daarvan. Zij wordt een ding óp zichzelf, vóór zichzelf, óm zichzelf. Zij wordt een instrument om bepaalde verworvenheden vast te houden, een apparaat om een veroverde machtspositie te verdedigen en te versterken, een middel om zijn activiteitsdrang uit te leven. Kortom, zij wordt inplaats van middel **doel**. Dat wil zeggen: ze wordt tot in de wortel bedorven!

En als zo een organisatie tot verval komt, wordt ze onontkoombaar een instrument, waardoor dat verval bovendien nog op funeste wijze wordt gestimuleerd. Want de organisatie moet groot blijven en machtig! Ja, ze moet steeds groeien! Daarom wordt — dikwijls zonder dat men zich dat bewust is — vóór alles van de leden gevraagd een staan voor en dienen van de organisatie. Critiek op wat de organisatie wil en doet kan de „leiding” niet dulden. Want dat verzwakt haar positie. De meerderheid, en dat wil juist in zo'n situatie zeggen de „leiding” van de „élite”, **moet** worden gevolgd.

Zo gaat het dan in het groot.

Maar zo kan het ook in het klein gaan.

Eerste vraag is dan niet: geloven we hetzelfde, zijn we broeders in Christus, voeren we dezelfde strijd — misschien op een enigszins verschillende wijze — tegen de zonde, leven we naar hetzelfde woord, zitten we aan hetzelfde Avondmaal! Neen, de vraag wordt dan: hoe staat men tegenover de organisaties; doen allen mee aan en in dezelfde organisatie! En niet alleen het verschil in de **beantwoording** van die vraag, maar zelfs het **bespreken ervan** kan soms broeders uiteendrijven en van elkaar doen verwijderen.

En daarom: wees voorzichtig met en uiterst kritisch ten opzichte van de „organisatie”.

Ook in verband met de Kerk.

Daarover een volgende keer.

C. V.

lopen. Doch ik zou aan hem en de zijnen toch wel deze vraag willen stellen: Als men deze besluiten zo zag en ziet, moeten ze dan nu niet meer gehandhaafd worden? Even krachtig als in de veertiger jaren? Waarom mochten wij niet tegen deze beslissingen ingaan, en waarom mag dat vandaag wel? Met het oog op deze vraag heb ik achter „serieus genomen” een vraagteken gezet.

Ik doe dat niet om vervelend te wezen, maar omdat ik geloof dat meten met twee maten een gruwel voor God is. Meent men serieus, dat deze leer in de kerk geleerd moet worden, laat men daar dan radicaal naar handelen. Even radicaal als dat in de veertiger jaren gedaan is. Mogelijk is mijn opponent van mening dat ik de zaken weer te simpel stel en dat alles veel gecompliceerder ligt. Hij moet mij niet kwalijk nemen, dat ik van die ingewikkeldheid niets versta. Ik vrees, dat men eenvoudige zaken ingewikkeld maakt, omdat eenvoudigheid zou dringen tot daden, die men nu liever niet meer doet.

Ik herhaal wat ik in mijn art. van 3 juli schreef: „Maar dan zal men toch van tweeën een moeten doen: Deze profetische uitspraken handhaven en dus allen schorsen, die niet leren, wat hiermee ten volle in overeenstemming is; óf erkennen, dat men zich vergist heeft en gebonden heeft waar de HERE niet bond. Dat is geen eis van mij en dat is geen voorschrijven aan anderen wat ze moeten doen, maar dat ligt dunkt mij eenvoudig in de aard van zulk een uitspraak”.

Daarvan schrijft prof. Ridderbos nu: „Op dit punt zie ik de zaak en de weg tot hereniging anders dan hij. Ja ik ga verder, en zeg tot prof. Jager, met alle respect en, zo hij die aanvaardt wil, in alle vriendschap: Gij volgt hier een redenering, die in haar simplisme misschien indruk maakt op mensen, die bij simplismen leven, maar die niet reformatorisch en óók niet kerkelijk is”.

Ik zou haast zeggen: dan maar niet reformatorisch en maar niet kerkelijk; en maar simpel doen, wat men moet doen. Eerlijk gezegd, ik vind dat maar machtspreuken, die misschien indruk kunnen maken op mensen, die daarbij leven. Maar m.i. kan een kind-in-het-verstand begrijpen, dat men met zulke krasse leeruitspraken maar één van tweeën kan doen: handhaven of intrekken. Ik herhaal nog maar eens wat er gebeurd is: We moesten de kinderen houden voor wedergeboren. Candidaten moesten daarmee hun instemming betuigen. Van ambtsdragers werd instemming ondersteld. Anders moesten zij hun bezwaren kenbaar maken. Wie dat deed kreeg nul op het rekwest. Alle pogingen om tot betere uitspraken te komen werden afgewezen. Het is, als ik me niet vergis, zeven keer geprobeerd. Niks er van, het moest zijn: houden voor wedergeboren. Pogingen om uitstel te krijgen werden van de hand gewezen. Dit was goddelijke waarheid en dit moest worden geleerd. Is het dan „simplisme” als ik zeg: handhaven of opheffen? Ik meen, dat dit heel gewoon een kwestie van eerlijkheid is.

Prof. Ridderbos vervolgt: „Neen, de kerk is geen voetbalvereniging, dat ben ik goed met u eens. Maar de kerk is ook geen orakel, dat uit geheime diepten spreekt en dan voorts zwijgt zonder uitleg, onaandoenlijk en mysterieus. De kerk is, óók in haar profetisch spreken, menselijk. Feilbaar menselijk niet alleen, maar ook in die zin menselijk, dat zij bereid moet zijn rekenschap af te leggen aan wie haar niet verstaan, te winnen wie voor haar verloren gingen, uitleg te geven aan wie haar beschuldigen. Acht. prof. Jager het daarom niet serieus, niet kerkelijk en niet karaktervol, wanneer onze kerken zich tot de zijne wenden en zeggen: „broeders, wij willen over deze zaak met u doorspreken, om tot een nieuw begin te komen? Misschien hebt gij ons verkeerd verstaan, misschien hebben wij u verkeerd verstaan. Misschien ook moeten wij een andere weg inslaan, na alles wat er geschied is. Zoudt gij dit met ons willen na-gaan?”

Dat de kerk geen voetbalvereniging is zijn we dus wel eens. Dat ze een orakel zou zijn, in de zin zoals prof. Ridderbos schrijft, heb ik niet beweerd. Maar de synode heeft wel met grote beslistheid gesproken en gehandeld; en door alles heen krampachtig vastgehouden die ene zaak: „houden voor wedergeboren”. Aan pogingen om uitleg te geven heeft het niet ontbroken. Maar dat heeft de zaak eer erger dan beter gemaakt. Toelichting en Prae-advies en 16 punten hebben ons heel duidelijk gemaakt, wat de synode wilde. Maar door al die

SERIEUS GENOMEN?

In Geref. Weekblad van 10 juli heeft prof. Ridderbos gereageerd op mijn artikel „Om waarheid en recht” in Opbouw van 3 juli. Zijn stuk draagt tot titel: **Serieus genomen**. Daar staan enkele beweringen in waarop ik nog wil ingaan. Niet omdat ik in polemieke zoveel heil zie, maar om nog eens duidelijk te zeggen hoe volgens mij de zaken staan.

Hij waardeert het, dat prof. Veenhof en ik de besluiten der synode serieus willen nemen. Hij wil dat ook. Hij begrijpt heel goed, dat het niet mogelijk is „van het verleden af te zien en zomaar een nieuw begin te maken”. Dat heeft hij niet bedoeld. De vraag is volgens hem: „hoe kunnen wij, bij al wat ons in het verleden verdeeld moge hebben en over het verloop waarvan wij het wellicht toch nooit eens zullen worden, toch voor de toekomst elkander weer van harte in één kerk aanvaarden?” Over dat „hoe” zouden we het eens moeten worden en daarover zouden we met elkander moeten spreken. Hij schrijft dan: „Maar dit hoe is niet een eenzijdige zaak. En mijn verwijt aan prof. Jager en Veenhof was dit, dat zij zich al te zeer aan de verantwoordelijkheid van dit „hoe” onttrekken en deze geheel op onze kerken proberen te leggen”.

Ik wil mij niet aan mijn verantwoordelijkheid onttrekken. Ik ben verantwoordelijk voor wat ik gedaan heb. Aan de leerbeslissingen heb ik mij niet geconformeerd en de schorsingen heb ik niet als rechtmatig erkend.

Daarop ben ik nog volkomen rustig. Daarvoor neem ik nog de volle verantwoordelijkheid op mij. Daarmee meen ik ook in hoofdzaak antwoord gegeven te hebben op de vraag: **hoe** kunnen wij weer samengaan? Daarvoor is in elk geval nodig, dat de leerbesluiten worden herroepen en de schorsingen, voorzover mogelijk, worden ongedaan gemaakt. Dat is dunkt mij duidelijk genoeg. Als ik zou spreken met prof. Ridderbos of met deputaten voor samenspreking zou ik precies hetzelfde zeggen. Heeft het enige zin daarover te praten? Ik acht dat verspilling van tijd en van energie. Ik ben het volkomen eens met wat collega Veenhof in het vorige nummer schreef onder het opschrift: **Dat moet wèg**.

Prof. Ridderbos is het met mij eens, dat de besluiten serieus genomen moeten worden. Hij noemt ze: „uitspraken door de kerk gesproken krachtens de haar van Christus verleende autoriteit. Op dezelfde wijze uitgesproken, als waarop ook voorheen door de kerk belijdend is gesproken”. Hij meent, dat dit nodig was „om in grote verwarring een gezaghebbend woord te spreken” en om te waken „tegen onbekookte leringen” en niet minder om te waken „tegen alle verenging, zoals die door anderen allicht wel was gewild”. Over die door Christus verleende autoriteit en die noodzakelijkheid denk ik anders dan mijn opponent. Maar dat laat ik nu maar

verduidelijkingen is het mij steeds duidelijker geworden, dat ik de leerbesluiten niet kon en niet mocht aanvaarden.

Wat het „doorspreken” betreft, ik heb doorgesproken tot 1946. Toen moest het uit wezen. Ik moest zwijgen. Ik moest mij conformeren. Wat voor zin heeft doorspreken nu nog? Dat had gekund voor de definitieve daden van schorsing en afzetting. Nu moeten verkeerde daden, voorzover mogelijk, ongedaan gemaakt worden. Een andere weg zie ik niet.

Het is ons niet onbekend wat de synode wilde en wil totnogtoe. En aan prof. Ridderbos en de zijnen kan niet onbekend zijn wat wij willen: Binden aan de Formulieren van Enigheid zonder meer. Na de lawine van papier in de jaren van strijd heb ik geen behoefte aan meer.

De stand van zaken is dunkt mij duidelijk genoeg: Tegenover het „ja” van de synode staat het „neen” van onze kant. Daarin zijn wij van onze kant het eens. Als bindende leer aanvaard ik 1905—1946 niet. Wil iemand dit stukje theologie in zijn hoofd hebben — in de praktijk is er eenvoudig niets mee aan te vangen — ik zal hem niet schorsen. Ik wil aan dogmatici zoveel ruimte geven als maar enigszins mogelijk is. Maar als bindende leer aanvaard ik deze uitspraken niet.

Ik zou de strijdbijl graag willen begraven, maar ik wil niet vergeten, dat er met de bijl geslagen is. Overdrijven is mijn aard niet naar ik meen. Maar ik wil prof. Ridderbos verzekeren, dat geschorst worden en van een groot deel van de gemeente beroofd worden geen plezier is. Als het aan de synode en haar woordvoerders gelegen had, was er geen mens geweest, die mij nog als dienaar van het Evangelie had willen erkennen. Laten we dat serieus nemen.

Mijn collega van de overkant meent bij ons klanken te horen, die na de winter de lente aankondigen. Ik wou van de kant van de synode graag eens lenteklanken vernemen.

Tot nog toe heeft ze niet anders gedaan dan het been stijfhouden. Wat mij betreft, ik ben mij niet bewust veranderd te zijn. Over alles wat in geding is denk ik nog precies zo, als sedert ik een beetje meeloop. Verbond en Geest, of Sacrament en Geest heb ik nooit gescheiden, evenmin als prof. Veenhof. Ik denk niet, dat iemand van ons dat ooit heeft gedaan. Maar de leerbesluiten acht ik niet in overeenstemming met Schrift en Belijdenis. Ik zou willen vragen: Leert de geschiedenis van 15 jaren aan de opstellers niets? Is het gelukt aan de gemeente duidelijk te maken, dat het houden voor wedergeboren naar de Schrift is? Is het gelukt dit aan de predikanten duidelijk te maken? Uit eigen kring kan prof. Ridderbos, meer dan hem lief is, horen, dat het niet naar de Schrift is.

Hij schrijft verder, dat onze houding niet reformatorisch en niet kerkelijk is. Hij vraagt dan: „En gij zelf! Denkt u, dat het kerkelijk, reformatorisch-kerkelijk en niet rooms-kerkelijk of sektarisch-kerkelijk gedacht is, als u, bij wijze van spreken, met de handen over de borst gevouwen, u aldus uitdrukt: ik heb geen persoonlijke rancune, maar er valt met ons over deze zaak niet te spreken, tenzij gij eerst zegt: peccavimus?”

Ik houd niet van etiketten als rooms en sektarisch. Maar als ik een beetje ondeugend zou willen zijn, zou ik wel kunnen vragen: Was het niet een beetje rooms van een synode, die haar deputaten het land doorstuurde om in de plaatselijke kerken orde op zaken te stellen? En was het niet een beetje sektarisch om leerbeslissingen te nemen, die buiten de synodale kerken door geen gereformeerde kerk of groep worden aanvaard?

Doch laten we met zulke etiketten maar wat zuinig zijn. En bij de zaak blijven, die in geding is. Wij begeren eenheid. Prof. Ridderbos schrijft, dat die is „verloren gegaan”. Zou hij niet willen overwegen of niet gezegd moet worden, dat synodes de eenheid hebben ver-

broken? Dan zou hij mogelijk ook verstaan, dat wij geen andere weg zien dan wegdoen van wat verkeerd gedaan is. Ik twijfel niet aan goede bedoelingen van de meesten, die de hand in dit alles hebben gehad. Maar wat geeft dat. Met goede bedoelingen kunnen brokken gemaakt worden. Ziet men dan niet en erkent men dan niet, dat dit gebeurd is? Men hoeft dan nog niet eens aan ons denken, maar kan in eigen kring wel terecht.

Ook over de schorsingen had ik geschreven. Ik stelde concreet mijn schorsing door de kerkeraad van Voorthuizen aan de orde en bracht in herinnering de zware woorden, die daar zijn gebezigd. Prof. Ridderbos gaat daar niet direkt op in, maar zijn protest gaat tegen de voorstelling: „dat de Synode haar beslissingen genomen heeft met de stok achter de deur en dat haar parool toen luidde: en nu instemmen of anders er uit”.

Maar zó heb ik althans de zaken niet voorgesteld. De synode zal eerlijk gemeend hebben, aanvankelijk althans, met haar besluiten de moeilijkheden te hebben opgelost. Dat ontken ik niet. Ik weet ook wel, dat eerst later de tuchtmaatregelen zijn gekomen. Maar dan toch om de bekende leerbeslissingen! Niemand mocht iets leren, wat daarmee niet ten volle in overeenstemming was. Alle pogingen tot verzachting of bemiddeling of uitstel werden radicaal afgewezen. Van meetafaan heeft de synode de besluiten bindend verklaard. Wie bezwaren had moest ze kenbaar maken. Dat is gebeurd. Maar alle bezwaarschriften werden van de hand gewezen. Alle smeekbeden om uitstel vonden geen bewilliging. De synode zag een revolutionaire beweging, maar die was er naar mijn overtuiging niet. Een van de „leiders” zei eens tegen mij: „Behoor jij ook al bij die klik”. Maar er was geen sprake van klikvorming bij mij, noch in de kring van wie ik kende en ken. Maar de HERE had wel nieuwe inzichten gegeven hier en daar.

Christelijk „verzet” in Hitler-Duitsland

IV

De antichrist zonder z'n masker.

Het verhaal wordt lang.

Maar niet eentonig.

U herinnert zich dat een van de rouwadvertenties, die we in ons vorig artikel doorgaven, repte van een „plotseling overlijden” in Grafeneck.

Wat gebeurde daar?

Het slot Grafeneck, liefelijk gelegen op een helling van de Zwabische Alb, was tot aan het uitbreken van de oorlog eigendom van de Inwendige Zending, de „Samariter”-stichting (voor betoon van christelijke barmhartigheid), die op vele plaatsen lichamelijk en geestelijk hulpbehoevendens sinds vele jaren opnam en verpleegde. Bij het uitbreken van de oorlog moest de inrichting op last van het Württembergse ministerie van binnenlandse zaken worden ontruimd, de patiënten werden „naar elders” overgebracht en het gebouw in beslag genomen. Andere patiënten moesten worden opgenomen. Wat voor patiënten? Niemand, die het wist. Het kasteel lag eenzaam midden in een schaars bewoond bos-terrein en des te opmerksamer werd de bevolking op onverklaarbare dingen. In Grafeneck werd plotseling een crematorium gebouwd, plotseling een bureau van de burgerlijke stand ingericht.

Het apparaat werkte feilloos...

Het moest alles geheim blijven, maar het lekte toch uit. Aan de bevolking was het betreden van het slot streng verboden. Dat alles was reeds geheimzinnig genoeg. Maar steeds vreemder gebeurtenissen speelden zich af. Er kwamen ziekentransporten, die op het kleine station Marbach a.d. Lauter uitgeladen werden, er kwamen autobussen, autobussen met matglas, die de zieken van verder gelegen stations of uit andere inrichtingen brachten. Al deze zieken verdwenen naar het kasteel, alles gebeurde steeds spookachtig snel en stil. En de schoorsteen van het crematorium rookte, uit de wijde omtrek was het te zien: hij rookte al maar door. Er kwamen steeds meer zieken, al maar meer advertenties in de kranten: „Gestorven in Grafeneck...

de crematie heeft reeds plaats gevonden....”.

Het is een huiveringwekkende geschiedenis. Maar de apparatuur van dit antichristendom draaide door.

Gründlich.

Met de nauwkeurigheid van een precisiewerk.

Met de koudheid van een machine.

En terwijl het bloed der gezonden stroomde op de slachtvelden, werd het leven der zieken vernietigd omdat zij „het leven niet waard” waren: „lebensunwert”. Hun werd toegestaan een „genadedood” te sterven.

En dat geschiedde in een eens christelijk land, waar de afval begonnen was aan theologische academies, waar men zich distantiëerde van de oudtestamentische Jodengod, die immers zo wreed was en waar men de paulinische leer der verzoening door Christus had afgezworen als „bloedtheologie”.

Wat alvalt van de Hoge God

moet vallen....

Ahnungslos.

Nóg had het duitse volk géén vermoeden van wat er gebeurde. Ge zult dat moeilijk kunnen geloven. Maar het wás zo. Het duitse volk is en was zo argeloos. En zulke argelozen geloven, als de spreukendichter zegt, alles: „Geruchten die hier en daar over de merkwaardige toestanden in Grafeneck opdoken, werden niet geloofd, deze geruchten waren zo afschuwelijk en zo monsterachtig, dat zij niet als waar konden worden aangenomen”, zo schrijft Pergande.¹⁾ Dat laatste zal mogelijk menig lezer moeilijk kunnen geloven. Het is ook moeilijk na wat er reeds met de joden gebeurd was en na wat reeds zo vele Duitsers zelf aan den lijve ondervonden hadden in de concentratiekampen. Maar het is wáár: de Duitsers waren naïef, geloofden gaarne nog het beste. En herinnert men zich niet hoe het ook in Nederland in de eerste maanden na de bezetting vele Nederlanders „meeviel”? De Duitsers waren immers zo „correct”?

Ook Pastor Frits van Bodelschwingh was nóg „ahnungslos”, geen kwaad vermoedend. Totdat een collega,

Pastor Dr Paul Braune, vice-voorzitter van het Centraal Comité voor de Inwendige Zending der D(utschen) E(vangelischen) K(irche) te Berlijn hem de staar kwam lichten. Deze man was ook directeur van de Sanatoria in Hoffnungstal en had nadat de bekende groene formulieren door hem waren ingevuld, bericht ontvangen dat 25 zwakzinnige meisjes zouden worden overgebracht naar... niemand wist waarheen. Deze man werd schichtig, belegde een bespreking met de andere leiders van zijn inrichting, wees op de verdachte rouwadvertenties in de dagbladen en... handelde. Hij ging in het hol van de leeuw, zocht ambtenaren op in het ministerie van binnenlandse zaken, in de rijkskanselarij(!), requesteerde bij het Obercommando van de weermacht(!) en toen hij deze weg, deze gevaarlijke weg tot aan het einde toe was afgelopen wist hij genoeg: zijn vermoedens en de geruchten van de massale moordpartijen op arme stakkerds waren juist.

Toen reisde Braune naar Von Bodelschwingh.

Hij overhandigde hem in het gesprek een nota.

Met duitse „Gründlichkeit”, die bij een goede zaak zéér te waarderen is, had Pastor Braune de gegevens verzameld.

Lezer, het verhaal wordt lang, ik weet het. Maar langer dan het verhaal was de lijdensweg van de lijdenden.

Het apparaat werkte.

Feilloos....

Pastor Frits las: „Op 7 maart was de Heer H. van het sanatorium Bedburg-Hau, Rheinland, naar Grafeneck overgebracht, zonder dat zijn familie op de hoogte werd gesteld. Vijf weken later ontving zij bericht dat de zieke op 10 april aan zwakte van de bloedsomloop was gestorven. De urn en de correspondentie droeg het nummer A 498; de urn van een op 12 mei gestorvene het nummer A 1092, de urn van een op 28 juni overledene nummer 3111. Daar de Stichting in het geheel slechts 100 bedden telde waren binnen 33 dagen, van 10 april tot 12 mei, 594 patiënten en verpleegden gestorven, per dag alzo 18 sterfgevallen. In de tijd van 12 mei tot 28 juni — dat waren 47 dagen — waren 2019 personen gestorven, per dag dus 43 sterfgevallen door hartzwakte, griep, longontsteking of storing van de bloedsomloop. Over stichtingen uit Saksen, als Hochweitzschen, Groszschweidnitz, Arnsdorf en Hubertusburg en ten slotte uit het voor-

Ik noem dat reformatie en geen revolutie.

Prof. Ridderbos begrijpt niet „dat heel stammen, die tientallen jaren rustig onder 1905 hadden geleefd, nu op éénmaal met 1905 geen ruimte voor zich meer zagen in de kerk”. Ik begrijp dat heel best. Sedert 1930 ongeveer, toen ik voor het eerst „1905” grondig bekeek, kon ik mij er helemaal niet in vinden. Ik stak dat ook niet onder stoelen of banken. Niemand nam mij dat kwalijk. 1905 was zo dood als een pier. Een collega, die er nog wel aan geloofde, en zijn catechisanten er mee lastig viel, moest elk jaar weer de acta uit de kluis halen, om de formules voor te lezen. Ze stond in geen catechisatieboekje naar ik meen. Ze was ongeveer net zo bekend of liever onbekend als de vervangingsformule tegenwoordig. Alleen dit is het verschil: om 1905 werd niemand lastig gevallen, om 1942—46 zijn tientallen geschorst of afgezet.

Na de definitieve beslissingen van de synode volgden schorsingen en afzettingen en daarna vrijmaking. Wat zat er anders op? Ik kreeg in 1946 hetzelfde antwoord, dat alle anderen voor mij hadden gekregen: de besluiten zijn best en u moet zwijgen. Niets leren wat er niet ten volle mee in overeenstemming is. Prof. Ridderbos kan nu wel zeggen: het is kerkelijk om je te onderwerpen aan het oordeel van de kerk, maar is er dan geen art. 31? Of liever: Moet men Gode niet meer gehoorzaam zijn dan een synode? Hadden wij in de kerkbank moeten gaan zitten? We hadden er kunnen zitten tot de huidige dag. Zulk een eis is onmogelijk te volbrengen. Bovendien zouden we dan ontrouw geworden zijn aan onze roeping het Evangelie te verkondigen.

Prof. Ridderbos meent, dat de kerk geen conscientie wilde binden. Dat zal ze wel niet gewild hebben, maar ze deed het wel. Mij werd de bekende eis gesteld: niets te leren enz. Ik was overtuigd, dat ik nooit iets leerde, dat wel met 1942 in overeenstemming was. Is het dan geen gewetenskwestie als men voor

de vraag wordt gesteld: bukken of verzetten? Men heeft wel tegen mij gezegd: Als u uw mond maar houdt, dan gebeurt u niets. Maar is dat christelijk, is dat eerlijk om z'n mond te houden, terwijl de synode laat weten: Wie bezwaren heeft make die in de kerkelijke weg bekend? Ik verzeker prof. Ridderbos, dat ik om des gewetens wil niet anders kon dan neen zeggen. Ik zou het vandaag zonder aarzelen weer doen en waarschijnlijk nog wat eerder dan ik het nu gedaan heb.

Als hij zegt, dat ik mijn handtekening gezet heb onder het ondertekeningsformulier, waarin ik mij bereid verklaarde mij inzake de leer „te allen tijde aan het oordeel van kerkeraad, classis of synode gewillig te onderwerpen”, dan zeg ik daartegen: Er staat in dat formulier ook, dat ik de voorzeide leer naarstig zal lezen en getrouwelijk voorstaan en dat ik alle dwalingen zal tegenstaan, wederleggen en helpen weren. Wie de door prof. Ridderbos aangehaalde woorden absoluut verstaat, kan beter rooms worden.

Ik sta er gewoonweg van te kijken als hij schrijft: „Niemand heeft ooit deze „formule” behoeven te aanvaarden”. Daar snap ik niets meer van. Een synode neemt — naar zij zelf verklaart — bindende besluiten. Wijst alle pogingen af om verzachting of verandering aan te brengen. Verklaart herhaaldelijk, dat niets mag worden geleerd, dat niet ten volle met de formule in overeenstemming is. Vermaant de kerkeraden „daarop ernstig toe te zien en aan deze beslissing de hand te houden”. Nu breekt mij de klomp als een man, die weten kan wat hij zegt, ronduit beweert, dat niemand deze formule ooit heeft moeten aanvaarden. Ik heb mij eerlijk afgevraagd of de schrijver wel serieus heel die geschiedenis heeft nagegaan. Als hij dit wel heeft gedaan weet ik hier geen verklaring voor.

De vrijmaking noemt prof. Ridderbos „een bittere en onverschoonbare aanranding van

de trouw. . . . , waarmee zij aan ons en wij aan hen, kerkelijk verbonden waren”. Ik zie achter deze bewering een grote overschatting van de autoriteit van een synode en een grote onderschatting van de christelijke vrijheid, die er in de Kerk van Jezus Christus wezen mag en moet.

Hij spreekt van „onrecht, dat wij wederzijds in elkander bevonden hebben”. Ik wil nog wel eens herhalen, dat ik helemaal niet beweer in alles recht gesproken en gehandeld te hebben. Maar die zaak waarvoor ik streed was recht.

Mijn collega schrijft: „Ik geloof, dat beide partijen het verleden ten volle ernstig kunnen blijven nemen en het nochtans kunnen overwinnen. Want als wij op grond van hetgeen wij voor de toekomst mogelijk zien, de handen weer ineen slaan, dan kunnen de synodalen niet meer zeggen: gij zijt scheurmakers en de vrijgemaakten niet meer zeggen: gij zijt uitwerpers. Wát zij ook jegens elkander gewéést mogen zijn, op dat ogenblik zijn ze het niet meer”. Ik kan zulk een rede-nering niet volgen. Misschien zou dit kunnen voor een volgende generatie, die part noch deel aan deze handelingen heeft gehad. Die zou kunnen zeggen: Wij zijn niet verantwoordelijk voor wat onze vaders deden. Wij kunnen het nu samen wel vinden en geven het oordeel over onze vaders aan God over.

Maar dat kan niet zolang zij nog leven, die deze daden verrichten. Wij allen, die in deze strijd waren betrokken, hebben onze verantwoordelijkheid. Ik acht verzoening — die ik van harte begeer — alleen mogelijk als het kwaad wordt weggedaan. Dat is nu eenmaal de hoogheid, misschien ook de moeite, van de kerk, als zij zulke grote woorden spreekt als er gesproken zijn. Een schorsing gebeurt nu eenmaal in naam des HEREN en er is gebeden om bekering van zondige wegen. Dat moeten we serieus nemen.

Ik hoop, dat de synode van Utrecht het

malige tuchthuis Waldheim luidde het rapport niet anders. Precies zo uit de stad Brandenburg, waar ook het tuchthuis Neuendorferstr. 90c werd omgedoopt in: „Landssanatorium Brandenburg”. In deze stichtingen verdrievoudigde het sterftecijfer. Voorts: In de saksische stichtingen werd de sterfelijheid door onthouding van de voedingsmiddelen verhoogd. De voeding voor een zieke werd per dag verlaagd tot de kosten van 22—24 Rpf. (Toen ± 14 cts.). Beambten en verplegers, die de ellende van de hongerenden niet meer verdragen konden, stopten hun van hun eigen eten toe. Honderden zieken waren in de laatste maanden de hongerdood gestorven en niet slechts zieken, die geestelijk stompzinnig waren, maar zieken, die begrepen wat er gebeurde en doorzagen welk lot hun en hun lotgenoten te wachten stond. In Waldheim kregen de zieken 's morgens slechts één boterham, 's middags één bord eten en 's avonds één bord soep. Deze verzorging gold echter slechts voor de zieken, die nog werkten, degenen die tot werken onbekwaam waren, ontvingen slechts de helft van deze porties en bedlegerigen zo goed als niets. Als werkende patiënten aan hun hongerlijdende lotgenoten van hun porties meegaven, werden zij gestraft met inhouding van hun volgende maaltijd.

De behuizing van de zieken was even zo onmenselijk. Zij lagen op dunne matrassen op de grond, 51 in één zaal. Ze kregen geen gestichtskleding meer, maar moesten hun eigen kleding dragen. De instanties die de kosten moesten dragen, moesten 3 Mark 50 (f 2.10) per dag betalen.²⁾

Intussen sprak in die tijd de propagandaminister voor de radio over „de schandelijke Greuvelmärchen”, de griezelsprookjes, die in het buitenland werden verteld. Maar wie denkt hier niet aan Openbaring 12: „Wee degenen, die op de aarde wonen, want de duivel is tot u afgekomen en heeft grote toorn, wetende dat hij een kleine tijd heeft?”

Pastor Frits las verder in de nota: Namen, data, getallen, alles met de bewijsstukken, naakte feiten.

Toen hij aan het eind gekomen was, was hij koud over het hele lichaam. Hij keek van de nota naar boven en zweeg. Ook Pastor Braune zei niets. Daar voor het venster lag Bethel, de stad van Vader Bodelschwingh, de stad van barmhartigheid en liefde. In de geest van zijn vader had hij diens werk voortgezet; ook

hij had zich over de ellendigen, zo over de geestelijk zwakken als over de toevallijders ontfermd, zoals het evangelie dat beval. Tot dusver had hij als leider van Bethel nog geen formulieren ontvangen. Snel maakte hij een berekening: zou de actie ook in Bethel worden doorgevoerd, dan zouden aan deze groene formulieren op z'n minst 1000 patiënten ten offer vallen. . . .

Maar het apparaat werkte.

De grijper greep.

Het wachten was op de man die het wagen zou in dat precisie-instrument zand te strooien. . . .

Pastor Frits was nog diep in gedachten verzonken. Wat zou het gevolg van deze moordpartijen zijn? Het vertrouwen in alle artsen zou op deze wijze worden ondergraven, het zegenrijke werk van de sanatoria werd een illusie. Voorts: het samenbrengen van de lijdenden in gestichten had gemaakt, dat de zieke leden van het volk gescheiden werden van de gezonden, dat de gezinnen en het openbare leven een grote last van de schouders werd genomen en . . . de voortplanting verhinderd. Dan: de dokter leerde aan de zieken ten bate van de gezonden en hoeveel onzelfzuchtige bereidheid om te dienen werd juist in zulke sanatoria door artsen en verplegenden en zielzorgers niet in de daad omgezet? Vergat men hoeveel duizenden en nogmaals duizenden door dit dienen weer gezond geworden waren? Bedacht men niet dat vrouwen het hoogste goed was dat een zieke meebracht, het hoogste goed voor het gehoopte herstel en dat wanneer dit vertrouwen werd weggenomen, een der eerste voorwaarden voor genezing was verwoest? Welke zieke zou nog onbevangen een arts consulteren en zich door hem laten onderzoeken als hij wist dat aan deze man de macht was gegeven hem naar het crematorium te sturen? De dokter werd op die manier in de ogen van het volk rechter en beul tegelijk. Moest niet ieder op de gedachte komen, dat een injectie, door de arts toegediend om pijn te stillen, in werkelijkheid een doodsprik was? Overwoog men niet welk een vreselijke massapsychose dit alles opriep?

Hij zat bewegingloos en dacht na. Euthanasie! Wat was Euthanasie? Euthanasie was een woord uit een andere taal en betekende: gemakkelijk sterven”, „zachtjes uitgeblust worden”, „pijnloos vernietigen van leven dat

het leven niet waard was”. Wat was „het leven niet waard”? Waar lag de grens? Waar die tussen een geneselijk en een ongeneselijk moreel defect? Welke misdadiger en welke pupil was onverbeterlijk en daarom ten dode gewijd, en bij wie was het werk der heropvoeding de moeite waard? Hoe lang zou men een oude man, een oude vrouw laten leven? Welke mismaakten, welke t.b.c.patiënten moest men doden, welke laten leven? Welke instantie nam de beslissing? De arts? De rechter? Een concilie van artsen en rechters? Stelden dokters niet soms een verkeerde diagnose? Werkte men in de wereld niet met steekpenningen, waren er niet gewetenlozen, was er geen misdaad? Waren er niet soms volwassen kinderen, die wel van vader en moeder, mannen die van hun vrouw, vrouwen die van hun man, erfgenamen die van een oom of tante af wilden en die bij het vooruitzicht op een grote nalatenschap duizenden als omkoopgeld zouden bieden. . . . ?

De vragen zouden met vele andere te vermeerderen zijn.

En na de „gratiedood”. . . . wat dan?

Waren dan alle vragen opgelost, beslist? Zou zich dan bij de verwanten, de dokter, de rechter het geweten niet melden? De afschuwelijke vrees, toch nog te haastig gehandeld te hebben? Had de dokter waarlijk alles in 't werk gezet om de zieke te redden? Of had hij een geneesmiddel, dat met zekerheid zou geholpen hebben, misschien niet gekend?

Deze vragen van de medische ethiek stormden op de directeur van Bethel aan. Maar er waren nog diepere kwesties, vragen waarmee de onderherder van de Here Jezus Christus zich bezig hield, vragen van het geloof. De vraag naar de waarde van een mensenleven was niet een vraag van een natuurwetenschap, van recht en wet, ze was alleen op te lossen voor het aangezicht van God. . . .

Het hart van Pastor Frits was er mee bezig.

En het apparaat werkte voort.

De gratis injecties-van-gratie werden gegeven.

En de schoorstenen rookten.

„En God schiep de mens naar zijn beeld, naar het beeld Gods schiep Hij hem. . . .”

G. Visee.

¹⁾ a.w. blz. 225.

²⁾ a.w. blzz. 226/227.

voorbeeld volgt van haar voorgangster van 1840. De synode van 1837 had o.a. uitspraken gedaan over verbond en doop, die grote ellende hadden veroorzaakt. Haar opvolgster van 1840 herstelde, wat haar voorgangster bedorven had. Daarom was blijdschap in de hemel en op de aarde.

Prof. Ridderbos heeft harde woorden gesproken, naar zijn eigen zeggen. Ik heb ze naar ik meen rustig overwogen. Ik neem aan, dat hij dit eerlijk deed „om een verstrooide kudde weer te vergaderen”. Ik hoop, dat hij van mij aanneemt, dat ditzelfde doel mij voor ogen staat.

Tenslotte wil ik hem en de zijnen de vraag voorleggen, die prof. Veenhof indertijd stelde aan het slot van „Eén Herder... één kudde”:

„Zijt gij van mening, dat Jezus Christus een man, die van harte de Gereformeerde confessie als vertolking van zijn geloof in het woord Gods aanvaardt, maar die weigert de leerbeslissingen van 1942 en 1946 te onderschrijven, Niet als ambtsdrager in zijn kerk wil dulden?

Zijt gij van mening, dat, indien zulk een man reeds ambtsdrager is, Jezus Christus van allen, die daarvoor verantwoordelijk zijn, eist, dat zo'n man uit het ambt wordt uitgestoten?”

H. J. Jager.

BOEKBESPREKING

Jac. Helsz: *Apocalypse* (uitgegeven door Van Keulen, N.V., Den Haag, z.j.; onder de auspiciën van het Ds H. Janssen Fonds; prijs ing. f 2.95).

In dit onlangs verschenen bundeltje eenvoudige christelijke poëzie, dat wel niets groots of schokkends bevat, treft toch op verschillende plaatsen de zuivere toon van het poëtisch akkoord: een eigen geluid bovendien, niet zonder variatie — van het traditionele naar het moderne, van het ernstige naar het speelse — en, o heerlijke verrassing, voluit bijbels.

De auteur is bescheiden:

Als gij een vers
van mij mocht lezen
weet: deze machteloze taal
is dikwijls van een reis
't vermoeid journaal (p. 7)

Het woord is een „goedkoop produkt” (27); hij heeft het terdege gewogen. Toch zouden we willen dat hij nog meer te licht bevonden had: verschillende kleinere gedichtjes zijn niet meer dan „vingeroefeningen”. Maar op de meeste plaatsen spreekt de dichter, die „snakt naar 't ongerijmde van het kind en zijn waarachtigheid” (34); de mens....

soms als een kind
verrukt, dan weer
ten dode toe gewond
maar altijd hunkerend
te kennen 's levens
laatste grond
en van een heimwee
steeds vervuld
tot iedere verborgenheid
zal zijn onthuld (61)

In de woestijn van het leven weet hij van zonde en gericht:

...in het rechthuis
van de nacht
houden hyena's
over mij gericht (58)

en uit de diepten stamert hij een PECCAVI:

...de regels die ik schrijf
verhullend snoed bedrijf
zijn het ontzet gebaar
van een die voor Gods schaar
doodswaardig wordt geacht
rondom hem valt de nacht
God, wie de dood be kroop,
hem blijft slechts deze hoop
om Jezus' bloed geplengd
dat Gij nog gratie schenkt (49)

In het „Ten Geleide” (5) stelt de auteur als maatstaf voor een modern gedicht dat het hart van den tijdgenoot kan bereiken en in het gunstigste geval daar, nauwelijks hoorbaar wellicht, kan resonneren. Dit heeft hij,

dunkt ons, bereikt in een vers als IMITATIO CHRISTI (8):

Vaak — spelevaren was zijn lust —
heeft hij zijn spiegelbeeld gekust
in 't kort gezegd was dit zijn bede:
Heer, laat mij toch mijn vijver vrede

Maar eens wierp God als achteloos
een steen tussen het groene kroos
— de naam van Jezus zo bleek later —
toen werd tot zee het vlakke water

Het stille glijden was gedaan
sinds is het steeds stroomopwaarts gaan
storm als gezel en nood als broeder
soms roept hij in de nacht om moeder

Evenzo in V.D.M. (11); in de luchtiger „verzen voor Rie”, over zijn dochtertje (24, 25); in de meer anecdotische als TAFELGESPREK (36) en TREINREIS (38); en in menig ander, dat U zelf licht vindt.

Er verschijnt weinig goede christelijke poëzie vandaag. Daarom begroeten we dit bescheiden debuut met vreugde, en als een belofte. Men kope dit boekje. En neme de toch wat dwaze navolging van de modernste schrijfwijze van gedichten (met zo goed als geen hoofdletters of leestekens) op de koop toe. Konsekvent is de schrijver daarin allermint, wat de leesbaarheid waarlijk niet ver-groot (vgl. b.v. het gesprek op p. 36).

Bep Nijland-Donker: *De Glassnijder* (Haarlem, maart 1959); gedrukt voor de auteur, Van Collemstraat 28 II; prijs ing. f 2.50).

Sympathiek is ook dit andere debuut, uit eigen kring. Hier treft dezelfde bijbelse visie. Taal en beeldspraak zijn veelal moderner, hier en daar niet zonder verrassende elementen, maar ook vaak geforceerd en daardoor niet overtuigend. Het titelgedicht (18, 19) is een goed voorbeeld van de kracht zowel als van de zwakheid van dit bundeltje. De beide slotkwatrijnen zijn goed:

Om het bijbelse grondmotief

De critiek van Ir J. Stellingwerff (zie Opbouw 5 dec. 1958, IIe jrg. no 34) op een door mij geschreven artikel in het studentenblad „Fax” (mei '57, Ie jrg. no 2) droeg als opschrift „om het bijbelse grondmotief”. Dit grondmotief van schepping, zondeval en verlossing is dus z.i. het belangrijkste punt in geding.

Wat verstaat nu mijn opponent onder „grondmotief”? Wij noteren: „...een macht, die ons op goede of verkeerde wijze doet onderscheiden”; „Een motief gaat aan het denken vooraf...”; „Bij het bijbelse grondmotief gaat het om de motieven van ons denken, spreken en handelen in de hedendaagse cultuur”. Verder kunnen vanuit dit grondmotief allerlei in de Bijbel beschreven gebeurtenissen worden verstaan. Hij verzet zich er tegen om schepping, zondeval en verlossing enkel „gebeurtenissen” te noemen, dit is z.i. nl. een „reductie”. Er moet dus een reden zijn waarom juist deze feiten méér zijn dan gebeurtenissen — deze redenen hebben we in zijn betoog niet aangetroffen.

Erg duidelijk is zijn standpunt ons niet geworden. Het grondmotief is kennelijk niet alleen een „innerlijke beweegreden” in ons voor onze activiteit, maar tevens vermoedelijk een „kern” of „grondgedachte” of „uitgangspunt” van Gods Woord zelf, een „achtergrond” voor de „rest” van Gods Woord.

Onze hoofdvraag is: Waar leert Gods Woord, dat we zó met dat Woord mogen omgaan? Welke bijbelse grond motiveert het hanteren van een „bijbels grondmotief”?

Wél mogen wij de waarheid van de Schrift samenvatten in een hoofdsom: Zo heeft Christus de eis des Verbonds samengevat in de twee grote geboden en heeft de Kerk de belofte des Verbonds samengevat in het apostolicum. Welke verschillen er tussen beide hoofdsommen ook bestaan, dít hebben ze gemeen, dat ze geen zelfstandige betekenis bezitten: hun volle inhoud wordt uiteindelijk bepaald door de hele Schrift, hun strekking wordt in volle omvang en rijkdom slechts verstaan bij het licht van Gods Woord in zijn

Uw leiding is de scherpe diamant
Die glijdt over het glas van ons bestaan
En naar gelang de druk is van Uw hand
Komen de lijnen zuiverder te staan

Gij snijdt ons naar een wondere metriek
En licht ons dan, voorzichtig uit de tijd
Om, passend in Uw glanzend mozaïek
Spiegel te zijn, die kaatst Uw heerlijkheid —

maar het vers als geheel is te hoog „gegrepen”; de beeldspraak gezocht. (Ondanks de rectificatie is ook een drietal storende drukfouten blijven staan).

Het sterkst achten wij deze poëzie, waar ze het eenvoudigst is, zoals b.v. in GODS GESCHENKEN (12), MET EEN SPIEGELTJE SPELEN (22), LAUDATE (23); en in enkele natuurimpressies als WINTERMORGEN (26), ACACIA (28) en NACHT AAN ZEE (29).

Als voorbeeld volge hier het kleinste; de andere leze men zelf.

Acacia
haar witte hart
drupt in gebroken tranen
langs de stam.
Bittere bloei
een jaar van leed
dat eindelijk ontkwam.

De invloed van de nieuwste dichtkunst heeft zich in dit bundeltje niet beperkt tot de interpunctie. Bepaald onzuiver lijkt hij ons in verzen als BOEKHOUDEN (25) en ALTIJD IS KERSTTIJD (15). Jammer, dat KERST 1958 qua poëzie niet meer is dan een „glad” programma-vers (14) dat juist daarom buiten de kunst zijn weg wel vinden zal.

Aan de grammatische zuiverheid is niet altijd recht gedaan (7, 15, 27). Zijn enkele latijnse titels niet te gewichtig?

Als geheel is dit debuut gekenmerkt door het tweeslachtige van een nog aarzelend begin, dat echter niet zonder belofte is.

J. Bosch.

geheel — in dat Woord staat geen woord te veel. Het „opvullen” en „aanvullen” van de hoofdsom met Schriftgegevens is iets waarom een hoofdsom vraagt — een hoofdsom bedoelt juist de hele Schrift weer te geven, te herhalen, maar niet „met zoveel woorden”.

Is het bijbels grondmotief een hoofdsom? We zouden het misschien kunnen plaatsen als hoofdsom van de geschiedenis, maar de kwalificatie „gebeurtenissen” acht Stellingwerff juist een reductie — waarom? Als men hun betekenis en invloed maar geheel laat bepalen door het volle Woord Gods, dat ons leert, hoe deze gebeurtenissen ontzaglijk diep ingrijpen in het mensenleven en hoe ze, naast andere gebeurtenissen, de inhoud van het Woord (dus het verloop van de geschiedenis, in het Woord beschreven, alsmede de beloften en eisen des verbonds) in sterke mate bepalen — waarom zou dan de benaming „gebeurtenissen” een reductie betekenen? Als hoofdsom van de historie kan de trits schepping - zondeval - verlossing dus bezwaarlijk worden aangemerkt. Wat is het grondmotief dan wél?

Behalve het formuleren van een hoofdsom mag Gods Woord in de prediking worden gesplitst in „melk” en „vaste spijs”, een „eerder” en „later”, een begin van de prediking en een vervolg. Maar in deze wijze van Woord-hantering zie ik geen aanknopingspunten voor het recht om met een „grondmotief” te gaan werken.

Gods Woord bepaalt zelf hoe wij het mogen hanteren — ik meen dus alle recht te hebben om te vragen, waar Gods Woord het gebruik van een grondmotief legitimeert. Behalve bij de legitimatie van het grondmotief willen we stilstaan bij de omvang ervan: waarom worden nu juist deze drie gebeurtenissen „uitgebreid” tot grondmotief en andere belangrijke gebeurtenissen niet? Met het oog op deze vraag zullen we nagaan op welke wijze Stellingwerff het bijbelse grondmotief toepast.

Ik had geponeerd dat men voor een grondige bestrijding van Rome terug moest gaan naar de situatie vóór de val — dit werd

echter in het grondmotief niet verwezenlijkt. Stellingwerff antwoordt: dit terug-gaan-tot-vóór-de-val zelf komt voort uit het grondmotief, „komt... voort uit het motief dat we de verlossing van de zonde zoeken”. („Motief” wordt hier kennelijk gebruikt in de zin van onze „innerlijke beweegreden”). We gaan niet nader in op de vraag hoe het bij Rome dan wel zit (Rome gaat nl. met het natuur-genade-schema óók terug tot vóór de val — uit welk motief komt dit voort?) Maar vragen alleen: is dit juist? Verlossing van zonde vinden wij in Christus, die kwam om als **schepsel** het **Woord** te vervullen (verwerking) en om ons, **schepselen**, door de prediking van het **Woord** weer te brengen tot gehoorzaamheid aan het **Woord** (toepassing) — de gehoorzaamheid, die er vóór de val ook was. Uit dat **Woord** leren wij dan in hoeverre de situatie van vóór de val ons denken en doen vandaag moet bepalen (b.v. t.a.v. het huwelijk), in hoeverre we moeten rekenen met het feit van de zondeval (b.v. t.a.v. de kleding), in hoeverre wij door Christus' verlossing verder gekomen zijn dan Adam, in hoeverre de naderende voleinding onze houding moet beïnvloeden, in hoeverre we moeten rekenen met de vloek, die God over de schepping heeft gelegd enz. In deze toepassing door Stellingwerff van het grondmotief zien we noch een **legitimatatie** noch een bepaling van de **omvang** van het grondmotief, maar alleen een bedenkelijke en voor ons onaanvaardbare hantering van uit de Schrift geabstraheerde „gegevens”.

Een andere uitwerking geeft Stellingwerff in het voorbeeld van de vlucht naar Egypte — dit gebeuren belicht hij nl. met het grondmotief: vervoer op een ezel-structuur van de schepping; noodzaak tot de vlucht — zonde in het hart van Herodes; doel van de vlucht — verlossing van Israël. Men kan echter de vlucht naar Egypte zonder moeite óók in verband brengen met b.v. de Woord-verkondiging, de vloek over de schepping, de verwerping („een val en opstanding voor velen in Israël”) en de voleinding. De **omvang** van het grondmotief nl. de beperking tot drie gebeurtenissen, is met dit voorbeeld niet duidelijk gemaakt. Ook ontbreekt hier de **legitimatatie** van het grondmotief, want wie schepping, zondeval en verlossing als zeer ingrijpende en belangrijke gebeurtenissen ziet, kan hetzelfde voorbeeld gebruiken.

Teneinde te doen zien, dat men het grondmotief niet tot gebeurtenissen kan reduceren,

levert Stellingwerff het volgende betoog: „Zou men nu omgekeerd de verlossing kunnen verstaan uit het motief van bijvoorbeeld deze drie gebeurtenissen: de vlucht naar Egypte, de verzoeking in de woestijn en de hemelvaart? Neen immers. Maar wel kan men elk van deze gebeurtenissen verstaan vanuit het grondmotief van schepping, zondeval en verlossing”. Wij antwoorden: deze gebeurtenissen kunnen eveneens in zinvol verband worden gebracht met b.v. de Woord-verkondiging, de verwerping en de voleinding; de **omvang** van het grondmotief wordt in dit betoog dus niet vastgesteld. En wat de **legitimatatie** betreft: dit betoog bestrijdt niet de kwalificatie „gebeurtenissen”, maar alleen het willekeurig hanteren van deze gebeurtenissen en het leggen van zinloze verbanden. Als men de gebeurtenissen binnen het geheel van de historie maar die strekking en zin toekent, die Gods Woord daaraan geeft, dan is het niet nodig om sommige gebeurtenissen tot een grondmotief te verklaren.

In het vorige artikel heb ik geattendeerd op het feit dat Dooyeweerd het onderscheid, tussen schepping en herschepping (dat bij Kuiper en Bavinck wordt aangetroffen) aanvult en uitbreidt met de zondeval. De verlossing onderstelt inderdaad de zondeval, maar de zondeval veronderstelt op zijn beurt weer het Woord Gods, want zonde is strijd tegen het Woord en zonder Woord is er geen zonde. De zondeval onderstelt derhalve een schepsel, dat onder het Woord staat, onderstelt m.a.w. schepping en Woord als het kader waarbinnen zich de menselijke historie afspeelt. Met schepping en Woord hebben wij weer „vaste grond onder de voeten”, want het Woord onderscheidt zichzelf uitdrukkelijk van de schepping.

Ik heb mij afgevraagd wat Stellingwerff heeft bewogen zoveel waarde te hechten aan dit bijbelse grondmotief. Zijn motieven zijn mij nog niet duidelijk. Zijn argumenten hebben mij niet overtuigt — integendeel: ik zie in zijn opvattingen een sterk schematiserende, aan het wijsgerig denken ontleende, „bewerking” van Gods Woord. Zijn betoog heeft mij gesterkt in de overtuiging, dat het benaderen van een theologische kwestie (wat het bijbelse grondmotief m.i. is) met een wijsgerige denkhouding gevaarlijk is en onjuist. Dezelfde schematiserende aanpak zie ik in Stellingwerffs indeling van de werkelijkheid. Daarover een volgende keer.

W. Nieboer.

Bijbel en grondmotief

Antwoord aan mr W. Nieboer, II.

De critiek die Nieboer thans geeft, vraagt naar mijn mening om enkele opmerkingen over het onderwerp bijbel en grondmotief in verband met wetenschap en cultuur.

De zaak is deze dat aan elke cultuur religieuze beginselen ten grondslag liggen die als aanvurende krachten werkzaam zijn. Zo heeft Groen van Prinsterer in zijn Ongeloof en revolutie de beginselen van de franse revolutie aangewezen. Beginselen zijn bij Groen geen abstracte zaken maar maatschappelijke krachten. Een grondmotief is een grondbeginsel in groenianse zin. Dooyeweerd analyseerde de grondmotieven werkzaam in de griekse oudheid, in de middeleeuwen en in het humanisme. Bij de vele detailcritiek op de wijsbegeerte der wetsidee heb ik nog nimmer een critiek op het aanwijzen van deze grondmotieven gezien. Om dit te kunnen zou trouwens een zeer grote wijsgerige vakbekwaamheid aanwezig moeten zijn. Zelf heb ik in mijn proefschrift gepoogd de werking van de grondmotieven in de schilderkunst aan te tonen. Het lijkt mij voor de verdere discussie van belang dat de critici aangeven in hoeverre de analyse van de grondmotieven onjuist is en blijkt geeft van een onvoldoende inzicht in de culturele ontwikkeling.

Het humanistische grondmotief is als een boomstam waaruit vele vertakte takken met twijgen en bladeren ontspringen. Bij vrijwel elke vorm waarin we het humanisme tegenkomen kunnen we terugvinden de centrale problematiek van mens en wereld met zijn dialectische spanningen tussen persoonlijkheidsreligie en wetenschapsideaal. De werkelijkheid is dan een gegevenheid die onderzocht en beheerst, genoten en bestreden kan worden

vanuit het éne centrale uitgangspunt: ik, het subject, de persoon, het individu. De hedendaagse wetenschap, de techniek, de kunst, geheel de cultuur wordt door deze grondproblematiek aangedreven. Het vraagstuk van de atoomoorlog en van de wereldvrede, van de onderontwikkelde gebieden en van de relatie tussen oost en west, maar ook van de automatisme en van de geneeskunde staat in het teken van dit grondmotief.

Een christen is ook vaak besmet door deze problematiek. Deze problematiek strijdt echter met zijn geloof. Want als schepsel behoort de mens bij de wereld en mag hij er zich in eerste instantie niet tegenover stellen. De bedreiging van de mens door de wereld kent de christen als gevolg van eigen zonde en hij weet van de herstelde relatie tussen God en mens. Het gebod van de liefde gaat uit van God en de naaste en daarbij kom ik helemaal achteraan. Als christen kom ik nimmer voorop maar mag ik ook mee doen, achter Christus aan. Om echter radicaal uit het bijbelse grondmotief te leven wordt bekering verlangd en het afsterven van mijn 'natuurlijke' neigingen. Zeer dikwijls geschiedt dit niet radicaal. Dan gaan we gedeeltelijk leven volgens het humanistische en gedeeltelijk volgens het bijbelse grondmotief. Geen van beide motieven beheerst dan ons leven geheel. De synthese beheerst dan ons denken en doen. We delen het leven daarbij in volgens twee delen, een christelijk en een natuurlijk deel. We maken het onderscheid tussen de zondag en de werkdagen. Of we maken onderscheid tussen heilig en profaan, tussen natuur en genade, tussen wereld en kerk, tussen schepping en Woord als een onderscheid tussen twee elkaar aanvullende delen van de werkelijkheid. Het rooms-katholicisme gaat van

CHRISTEN EN NIET-CHRISTEN

Wie in Christus gelooft, is daarom nog geen wetenschappelijk mensch; en wie niet gelooft, is nog geen leugenaar of krankzinnige. Geloovigen kunnen in natuurlijke gaven zelfs verre bij niet-geloovigen achterstaan, en de kinderen dezer wereld zijn voorzichtiger dan de kinderen des lichts, in hun geslacht. Bij Christenen kan een enghartig dogmatisme voorkomen, dat afsloot, en bij niet-Christenen eene ruimte van blik, die weldadig aan doet.

Dr H. Bavinck.

zulk een synthese grondmotief uit en verzoent beide zijden, het barthianisme gaat van hetzelfde grondmotief uit maar stelt beide zijden dialectisch tegenover elkaar.

Christus, die zijn kracht oefent en in onze cultuur werkzaam is in het gewaad van de Schriften, bestrijdt de machten van het humanistische en van het synthese grondmotief. Hoe verstaan we onze taak in deze strijd van Christus? Door met bijbelteksten in de wetenschap en cultuur te opereren? De bijbel is er om te lezen en te prediken. In de wetenschap en cultuur gaat het niet om bijbelteksten maar om een door de bijbel centraal beïnvloede visie op de werkelijkheid en de daarop aansluitende daad ter ontwikkeling en verandering van deze werkelijkheid.

Christelijke wetenschap en cultuur zijn in de eerste plaats geen zaak van teksten, van afgeleide beginselen of van de belijdenis. Als er in de wetenschap en cultuur echter sprake is van de vormende kracht van het bijbelse grondmotief, dan eerst kunnen we spreken van christelijke wetenschap en cultuur. Christelijke wetenschap en cultuur sluiten niet uit het soms gebruiken van teksten, van beginselen of de belijdenis, maar dit gebruik is er geen voorwaarde toe. De drijfkracht van het bijbelse grondmotief is echter wel voorwaarde tot christelijke wetenschap en cultuur.

Misschien wordt het door zo de zaak nog eens te stellen duidelijker dat het bijbelse grondmotief een hoofdsom van de Schrift is en veel meer, dat het gebeurtenissen noemt maar vooral veel meer is, dat het wel uitbreiding toelaat maar dat het gaat om de formulering van de kracht ervan. Uitgedrukt als het antwoord op de vraag: „hoe werkt de bijbel en door de bijbel Christus in de wetenschap en cultuur?”, zeggen we: „als het bijbelse grondmotief”. Een legitimatie uit de Schrift is daarom onnodig omdat het bijbelse grondmotief de uitgeoefende kracht van de bijbel zelf is in de wetenschap en cultuur. En wat de omvang betreft? De omvang van de formulering is van minder belang. En het bijbelse grondmotief als kracht reikt van Adam tot de wederkomst en over de gehele aarde.

J. Stellingwerff.

Rectificatie. In het vorige nummer werd mijn artikel geplaatst vóór dat van Mr W. Nieboer. Men leze deze artikelen in omgekeerde volgorde.

J. Stw.

PERSSCHOUW

Samenspreking in Amerika

Tussen de Protestantse Geref. Kerken (de groep-De Wolf) en de Chr. Geref. Kerk van Noord-Amerika zijn samensprekingen gaande. Zoals men weet zijn de Prot. Geref. Kerken ontstaan, omdat Ds Hoeksema en de zijnen drie leeruitspraken omtrent de gemene gratie niet wilden aanvaarden en daarna en daarom geschorst zijn. Ds Hoeksema en de kerken die hem volgden hebben voor enkele jaren Ds De Wolf geschorst. Ds De Wolf en de zijnen pretenderen de voortzetting te zijn van de Prot. Ref. Church van 1924.

Over deze samensprekingen schrijft de bij ons goed bekende Ds B. Kok in The Reformed Guardian het volgende:

Het blijft steeds mijn vraag: „Is er ruimte voor verschil van opvatting binnen het raam der confessies, en dan meer speciaal voor hen, die niet instemmen met de leer van de gemene gratie?” Zoals ik het zie is

de fundamentele kwestie bij ons zoeken van contact met de Chr. Geref. Kerk, niet instemming of niet-instemming met de drie punten van 1924, of met een nieuwe formulering ervan. Ik ben overtuigd, dat de drie punten als zodanig ons niet behoeven te scheiden, en mijn bezwaren daartegen zijn niet van die aard, dat zij die ze onderschrijven uit de gereformeerde broederschap uitgesloten zouden moeten worden. God beware ons daarvoor. Maar aan de andere kant mogen wij ze niet zo interpreteren of her-interpreteren, dat wij uitsluiten of helpen uitsluiten uit de gereformeerde gemeenschap zij, die er niet mee eens zijn.

Zo blijft dan steeds de vraag: is er ruimte voor kritiek op de drie punten? Niet natuurlijk, in de zin van het aanrichten van twisten en scheuringen in de kerk van Christus, maar in de zin van het de waarheid spreken in liefde. Ds L. Doezema (een collega van Ds Kok) beweert dat er inderdaad ruimte is voor verschil van opinie. Hij schrijft „Concluderend wens ik uit te spreken dat we critiek mogen hebben op 1924. Wij kunnen critiek hebben op 1924, ofschoon wij voelen, dat de drie punten geen verhindering zijn om te verenigen... Alleen de wildste fanaticus zal trachten de gedachte te suggereren, dat de handelingen en beslissingen van alle synoden van zijn kerk beschouwd moeten worden als formulier nummer vier, vijf enz. Wanneer dit wordt gedaan is een scheuring het gevolg. Het gereformeerde beginsel van het woord van God en de gemeenschap der heiligen moeten zulke scheuringen helen". Hij verklaart evenzo: „Als die leer (van de Gemene Gratie) niet is vastgesteld, niet is uitgedrukt in onze Confessies, en niet wordt gevonden in de bijbel wat de term betreft, dan zouden we Ds Hoeksema moeten toestaan in zijn theologische constructie de gemene gratie te loochenen. en Dr Schilder de vrijheid geven in zijn theologische discussie te zeggen, dat hij gelooft dat het wetenschappelijk niet juist is van gemene gratie te spreken. Maar onzerzijds ook Abraham Kuyper en zijn volgelingen toestaan uiteen te zetten dat er gemene gratie is, Ds De Graaf dat ze in Christus is, Dr Dooyeweerd de voorkeur laten geven aan de term conserverende genade boven die van gemene gratie en Ds D. Zwier aan „algemene goedheid”.

Als de Chr. Geref. Kerk bereid is ons op die basis te ontvangen, op de basis namelijk van de Heilige Schrift en de drie formulieren van enigheid en een wettige plaats geeft voor verschil van opvatting en accentuering van de kwestie van de gemene gratie, dan hebben we geen recht voor God en voor de kerk van Christus om ons gescheiden bestaan voort te zetten. Maar als de Christelijke Geref. Kerk er aan vast houdt haar predikanten te binden aan de formulering van de drie punten en uit haar gemeenschap uitsluit hen die de gemene gratie ontkennen, of wettige critiek hebben op de drie punten van 1924, dan zijn niet wij het, maar de Chr. Geref. Kerk en ieder lid van die kerk, die het brandmerk en de zonde van ons voortgezet gescheiden voortbestaan moeten dragen.

't Is daar net als hier.

Zal de kerk zich binden aan de confessie of aan een theologische constructie.

Zal ze op de weg der kerk blijven of het pad der secte kiezen.

Die arme Vervangingsformule

De papieren van de Vervangingsformule — Holwerda noemde haar de Vervagingsformule — zakken met de dag.

Alle mogelijke diskwalificaties worden voor haar uitgezocht. Ze kreeg zelfs de naam van dode letter, fossiel enz.

Vele verzoeken om haar in het kerkelijk mausoleum bij te zetten werden bij de synode van Utrecht ingezonden.

Ds Teeuwen schreef er in „De Strijdende Kerk” het volgende over.

Merkwaardige verschijnselen doen zich voor. Bedriegen de voortekenen niet, dan kan men op de vingers uitrekenen, dat ter synode speciaal gediscussieerd zal worden over de al of niet handhaving der befaamde vervangingsformule, let er maar op.

De steilen onder ons schijnen haar tot geen prijs te willen opofferen. Met al de logische redeneerkracht waarover ze beschikken verdedigen ze haar door dik en dun. Men spreekt niet slechts van een leeruitspraak, maar zelfs van een „gelóófsuitspraak”. In het midden blijft dan wat men onder het zware woord „geloof” volgens de Schriften dient te verstaan. Is een bepaalde theologische interpretatie hetzelfde als een geloofsuitspraak? We dachten, dat zo gauw het gelóóf zich gaat uitspreken, dit de kracht van een confessie heeft. En dat wordt dan inzake de vervangingsformule weer stellig ontkend! Weshalve we nog steeds in een mistige atmosfeer koersen. Met het gevaar voor noodlottige botsingen.

De vraag kan gesteld of wij het zover zullen laten komen? Een ding moet ons wel klaar zijn: de duivel wil de hereniging perse niet. Laten zijn gedachten ons vooral op dit punt niet onbekend zijn. Hij zal de gereformeerde-theologische twistvuren om te beginnen zoveel opstoken als hij kan, want daarin liggen zijn beste kansen.

Waarom niet eenvoudig gezegd: wèg met leeruitspraken, die geen confessioneel bindende kracht hebben voor de kerken als geheel? Mogelijk wel voor de een of andere theoloog, maar als zodanig is zij toch in géén geval uitgevaardigd. Wanneer zij haar congé krijgt, verliezen de kerken er niets bij.

De Vervangingsformule wegdoen.

Dat is best.

Maar het is niet onverschillig uit welke motieven en op welke wijze en met welk doel dat geschiedt.

Als men zou zeggen, zoals men zegt: de Vervangingsformule heeft haar dienst gedaan, ze kan dus verdwijnen, dan is die zin alleen dan waar als men het als de dienst van de Vervangingsformule beschouwde, de kerkelijke ellende te handhaven en te vermeerderen!

Anders is het niet waar.

C. V.

VAN HIER EN GINDS

Vraag naar Kinderbijbels

Dezer dagen kreeg het zendingscentrum te Baarn toezegging van een gift van f 20.000.— Deze gift zal worden gebruikt om (2500) kinderbijbels voor de Indonesische jeugd aan te kopen. Er zijn reeds 20.000 kinderbijbels naar Indonesië verzonden, waar een zeer grote behoefte aan kinderbijbels bestaat. De bijbels worden verspreid op scholen, in ziekenhuizen, gevangenissen en zondagsscholen en genieten grote belangstelling. In het ziekenhuis te Laboeng Badji te Makassar wenste een patiënt niet ontslagen te worden voordat hij de kinderbijbel uitgelezen had. In verscheidene Midden-Javaanse dorpen zijn mensen begonnen de kinderbijbel over te schrijven.

Reeds enige maanden voert het zendingscentrum te Baarn een actie tot gratis verspreiding van kinderbijbels in de diverse Indonesische talen onder de Indonesische jeugd.

Deze vraag naar kinderbijbels is er blijkbaar overal. Verleden jaar verscheen de kleuterbijbel van Anne de Vries, die reeds in onderscheidene talen vertaald is, in het Duits. In anderhalf jaar werden er 75.000 exemplaren van verkocht. Een evangelisatiearbeidster in West-Berlijn schreef, dat ze eindelijk een boek over de bijbel had gekregen dat de asfaltjeugd met graagte las. De grote kinderbijbel van Anne de Vries verscheen onlangs ook in het Duits.

SOLI DEO GLORIA

Op 28 augustus D.V. zijn onze ouders

JAC. G. VAN OORD

A. A. VAN OORD-VISSER

40 jaar getrouwd.

Zij zijn 27 augustus thuis.

Hun zonen en dochters.

UTRECHT,

Prins Hendriklaan 94.

WIE HELPT MEE?

Over enkele dagen komt D.V. van de pers een brochure van Prof. Veenhof waarvan de titel is: **Nog eens: een appél.**

De lezers van Opbouw weten reeds ongeveer wat daarin staat. Ze is namelijk een omwerking en uitbreiding van de artikelen welke Prof. Veenhof gedurende de laatste maanden in ons blad schreef. De brochure wordt uitgegeven door de persvereniging Opbouw. Speciaal met het doel ze in zo ruim mogelijke kring te doen verspreiden. Het is bekend, dat er in de synodaal-gereformeerde kerken grote onrust heerst over wat er in de veertiger jaren is geschied. In deze situatie is het vóór alles gewenst precies te zeggen hoe de zaken staan. Daarbij wil deze brochure de helpende hand bieden. Zij eindigt met een bewogen oproep de leeruitspraken en de schorsingen weg te doen.

De brochure telt 70 bladzijden. De titels van de 10 paragrafen zijn: Inleiding; Een beetje geschiedenis; Het eerste conflict; De historie herhaalt zich; „1905”; Naar een nieuw conflict; De leeruitspraken; De Verklaring van Gevoelen; De catastrofe; En nu?

Om een ruime verspreiding mogelijk te maken is de prijs van deze brochure zeer laag gesteld. Namelijk **60 cent** per exemplaar. Bij getallen wordt die nog lager. Bij 5 exempl. tegelijk 55 cent per stuk. Bij 10 exempl. of meer tegelijk 50 cent per stuk.

De verspreiding kan op twee manieren geschieden. Men kan aan het beneden genoemde adres een aantal namen + adressen opgeven en zoveel maal 60 cent gireren als men maar opgeeft. Wij verzorgen dan de verzending. Men kan ook zelf de verspreiding ter hand nemen. Is het niet mogelijk, dat overal kerkeraden, of verenigingen of enkele broeders of zusters de handen ineenslaan om deze zaak te organiseren in hun omgeving? In verband met het vaststellen van de definitieve oplage zien we bestellingen gaarne spoedig tegemoet.

De brochure leent zich ook goed om in eigen kring, speciaal onder de jeugd, verspreid te worden. Ze geeft een duidelijk beeld van „de kern van de zaak”.

U weet het: de synode van Utrecht is reeds met haar vergaderingen begonnen. Laten we alles doen wat we kunnen om op zo ruim mogelijke schaal goede voorlichting te geven.

Bestellingen kunnen per giro worden opgegeven op no 96089 ten name van W. Kaper, Van Lynden van Sandenburglaan 16, Utrecht.

Voor het Bestuur van de

Persverenigingen

H. Albracht, secr.

KERKNIEUWS

Beroepen te Stadskanaal, L. Douw van Zuidwolde.

Intrede. Na bevestigd te zijn door Ds Kroes van Dalfsen deed Ds H. W. Ophoff zijn intrede in de Geref. Kerk van Houwerzijl. Hij preekte bij die gelegenheid over Jer. 31 : 31—34.

Kerkbouw. De kerk van Ermelo nam op 7 aug. haar nieuwe gebouw in gebruik. Ds de Wal bediende daarbij het woord uit Openb. 21 : 22.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

Regelprijs 20 cent per m.M.

Bij contract reductie.

ADVERTENTIE-TARIEF :

FAMILIEBERICHTEN :

Regelprijs 15 cent per m.M.